

12. Новий виділ українського товариства “Руська бесіда” в Чернівцях // Час. — 1935. — 28 квітня. — С. 10.
13. Після виборів на Буковині // Діло. — 1938. — 11 січня. — С. 2.
14. Відповідь Й. В. Кароля на телеграму “Руської Бесіди” // Час. — 1938. — 18 травня. — С. 4.

Анотації

Доброжанский С. А. “Русская беседа” о времени румынского господства (1918–1940).

Деятельность “Руской беседы” во времена вхождения Буковины в состав Румынии резко ухудшилась. Преследования и закрытие местных ячеек организации ещё более усугубило положение общества. Но несмотря на столь сложное положение, всё же некоторая культурно-просветительская работа велась, особенно в сфере театрального искусства. С приходом к власти фашистских сил новое правительство разрешило представлять интересы украинцев именно “Руской беседе”, хотя такая привилегия сильно ограничивалась и не дала ожидаемого результата.

Dobroganskiј S. O. “Ruska beseda” during Romanian rule (1918–1940).

Work of “Ruska beseda” in period when Bukowina was a part of Romania, was very hard. Prosecutions and closing of local filial agencies of the organization worsened condition of society even more. Notwithstanding the difficulties, some cultural work was being done, particularly in theatre. With the advent of fascist rule, the new government allowed “Ruska besida” to present interests of the Ukrainians, although such privilege was severely restricted and did not give expected results.

Н. М. Кіндрачук (Дяченко)

ВНЕСОК НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ У ПРИЙНЯТТЯ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ “ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ”

Об’єктивні регресивні процеси в соціально-економічному і політичному житті колишнього Радянського Союзу в кінці 80-х років ХХ ст. активізували суб’єктивний фактор у боротьбі за національну незалежність в його республіках. В Україні прапор боротьби за незалежність і суверенітет підняла громадсько-політична організація Народний Рух України та очолила національно-демократичний рух за відродження української національної державності.

Найкращим доказом актуальності й ефективності діяльності Руху було прийняття 16 липня 1990 року Верховною Радою України “Декларації про державний суверенітет України”. Це досягнення українського народу стало яскравим здобутком боротьби Народного Руху України за кращу долю вітчизни, у програмі якої була вимога суверенітету України.

В умовах незалежності України дана тема є надзвичайно актуальною і вимагає особливого підходу у вивченні, адже дослідження процесів українського державотворення, боротьби за відродження державності українського народу на всіх етапах завжди залишається в центрі уваги багатьох науковців, істориків та політологів.

Питання участі НРУ в прийнятті Декларації про державний суверенітет України частково висвітлено в дослідженнях з історії Руху. Це праці таких авторів, як М. Прокоп [1], Г. Гончарук [2], О. Бойко [3], С. Бондаренко [4], Ю. Діденко [5]. Однак поза увагою дослідників залишився цілий ряд аспектів досліджуваної проблеми, які вимагають подальшого опрацювання, зокрема, вивчення основних напрямків практичної діяльності НРУ, виявлення та розгляд необхідних тактичних кроків Руху у розробці та прийнятті “Декларації про державний суверенітет України”, вміння відстояти власну позицію, тощо. Це дає можливість продовжити роботу у цьому перспективному напрямку.

Отже, метою даної статті є вивчення та дослідження внеску Народного Руху України у прийняття “Декларації про державний суверенітет України”, яка фактично ознаменувала першу перемогу рухівців у змаганнях за відродження власної національної державності.

Організація багатотисячних маніфестацій, мітингів, демонстрацій, численні акції членів Руху, авторитет якого стрімко зростав, сприяли тому, що наприкінці 1990-х — початку 1991 рр. почався процес формування коаліції національно-демократичних сил із розрізнених товариств, спілок, організацій та неформальних груп. У нового покоління українських патріотів залишався єдиний варіант боротьби за здобуття Україною незалежності — еволюційний, парламентський. Якщо раніше статті, програми, промови на мітингах чи передвиборні листівки НРУ пропонували зміни чи закликали до них, то те-

пер з'явилися також закони й постанови, які ті зміни здійснювали, вже не тільки окреслюючи бажану незалежну державу, а й творячи її. Саме ця законотворчість стала формою реалізації незалежницьких і демократичних ідей опозиції та водночас їх засвоєння й трансформації номенклатурою. Одним із важливих напрямків формулювання й одразу ж реалізації ідеї державної незалежності було творення самого парламенту як важливої передумови й складника демократії.

Так, 6 червня 1990 року у Верховній Раді було сформовано демократичне депутатське об'єднання — Народну Раду, яка складалася здебільшого з членів Народного Руху України. У прийнятій 6 червня Демблоком декларації зазначалося: “найбільш правильною тактикою демократичної меншості Верховної Ради вважаємо перехід до конструктивної парламентської опозиції, яка буде організовано оформлена у вигляді Народної Ради. Головне її завдання — вироблення власних рішень та законопроектів, у тому числі альтернативних, які б максимально відповідали інтересам народу України” [6]. Прихід опозиції в органи влади дав першу нагоду перевірити на практиці її здатність утілювати в житті програмові гасла НРУ та вірність проголошуваним демократичним засадам.

Народна Рада вимагала рішуче декларувати намір України стати незалежною й для цього успішно використовувала процес законотворення. З огляду на це вузловими питаннями на сесіях Верховної Ради стали: робота над новою Конституцією УРСР; подолання кризових явищ в економіці та соціальній сфері шляхом реалізації економічного суверенітету республіки; розширення повноважень органів місцевого самоврядування; налагодження зв'язків з парламентами республік, які протиставляли себе союзному центру. Та саме головне, завдячуючи діяльності Народної Ради в парламенті, більшість членів якої складали представники Народного Руху України, була прийнята “Декларація про державний суверенітет України” від 16 липня 1990 року та ряд інших законопроектів, що суттєво вплинули на перебіг подій в Україні [7].

Першою аналогічним документом ще у листопаді 1988 р. прийняла Верховна Рада Естонської РСР, а вже через рік ідея створення суверенної української держави була проголошена головною метою діяльності новоствореної опозиційної масової

політичної організації — НРУ. Своєрідну роль каталізатора парламентської діяльності в Україні зіграв й факт прийняття 12 червня 1990 р. Декларації про державний суверенітет Верховною Радою Російської Федерації.

Вже 28 червня Верховна Рада УРСР почала розгляд питання про державний суверенітет республіки. Обговорення було довготривалим, бурхливим і тягнулося більше півмісяця. Крім основного, офіційного проекту, було ще шість альтернативних. Декларацією про суверенітет українські парламентарі хотіли продемонструвати своєму народові, центрові й світові намір перейти від формального до реального повновладдя держави та її найвищих органів. Керівник робочої групи для підготовки проекту документа депутат Сергій Дорогунцов визнавав парадоксальність ситуації, коли проголошений Конституцією суверенітет потребує якихось підтверджень, — адже “жодна держава світу не мала закону про державний суверенітет. Це природна властивість кожної держави, її суверенітет відображений у її Конституції. Інша ситуація виникла у нас... Україна — складова частина СРСР, і хоч в Конституції записано, що вона суверенна республіка, але це формальний запис, і ніякої незалежності, верховенства своєї влади вона не мала і не має досі”. Аби декларативності суверенітету могла покласти край декларація, проектом передбачалося в останній статті вказати, що “вона має силу конституційного закону і повинна бути покладена в основу майбутньої Конституції і принципів, які ми висунемо на переговорах з іншими республіками щодо укладення нового Союзного договору” [8]. Тобто Декларація мала стати своєрідною тимчасовою, перехідною конституцією України, лаконічним і цілісним формулюванням державної ідеї. Як окреслив це Степан Хмара, “ми повинні проголосити свої бажання і наміри: якою ми хочемо бачити, що ми хочемо створити і в якій державі ми хочемо жити” [9]. В преамбулі даного документу Народна Рада хотіла записати одвічне прагнення українців до незалежності, а її опоненти — намір залишитися в Союзі на засадах майбутнього договору. Відтак ухвалили обійтися й без того, й без іншого [10].

Варто підкреслити, що на драматургію подій у сесійній залі суттєво вплинула ціла низка факторів, яка надала динаміки політичному процесові і певною мірою змінила розклад сил на

користь парламентської меншості. Першим з них став демарш депутатів-комуністів та їх лідера В. Івашка — 2 липня у Москві відкрився XXVIII з'їзд КПРС, на який як делегати відбули 63 народні депутати Верховної Ради УРСР. Ця акція викликала бурхливу реакцію у сесійній залі.

5 липня активний член Руху В. Чорновіл виголосив заяву, в якій висувалася вимога негайного відкликання всіх депутатів — делегатів з'їзду КПРС для участі у роботі Верховної Ради України, в разі її невиконання ставилося питання про зміну керівництва українського парламенту і належну оцінку виборцями таких дій депутатів. Голосування показало, що абсолютна більшість народних депутатів, які перебували у сесійній залі, почала усвідомлювати пріоритетність національних інтересів: ідею відкликання підтримали понад 300 депутатів, у тому числі 200 комуністів. Реагуючи на це рішення, основна частина делегатів партійного з'їзду повернулася до парламентської роботи. Однак це не вичерпало інциденту, адже 11 липня у Верховній Раді пролунала сенсаційна заява В. Івашка про свою відставку з посади голови українського парламенту.

Очевидно, найбільш радикальну позицію зайняли мітингуючі напередодні прийняття Декларації. Так, 15 липня у Києві відбувся 3-тисячний мітинг, організований Спілкою демократичних сил України, учасники якого закликали киян надати підтримку Народній Раді при голосуванні за “Декларацію про суверенітет України”, а в разі спроби більшості блокувати прийняття цього документу кинути роботу і, наслідуючи досвід “Празької революції”, багатотисячною колоною вийти до Верховної Ради [11].

На мітингу висувалось два альтернативних шляхи боротьби за демократичну владу. Перший передбачав у разі неприйняття Декларації на основі результатів поіменного голосування з приводу цього документа ініціювання збору підписів з метою відкликання кількох десятків народних депутатів комуністичної більшості. Другий — термінове одночасне створення на всіх підприємствах страйккомів, їх регіональна та республіканська консолідація з метою проведення всеукраїнського політичного страйку, який би зміг у разі необхідності паралізувати життя республіки [12].

За цих обставин 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла доленосний юридичний документ — “Декларацію про державний суверенітет України”, що стала юридичною базою для реформування та модернізації вітчизняного законодавства і державних структур, створила юридичні засади для розгортання державотворчого процесу та реалізації на практиці українською нацією свого невід’ємного права на самовизначення. В ній зазначалося “Українська РСР, як суверенна національна держава, розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід’ємного права на самовизначення. Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу” [13].

Це був великий успіх державотворчої активності демократичної групи народних депутатів України — Народної Ради, основу якої становили висуванці Руху. Один із визначних членів НРУ Левко Лук’яненко відмітив, що коли б не було по всій Україні широкого руху за самостійність, не з’явилася б Декларація про державний суверенітет України: “Без боротьби демократичних сил все б зайшло в глухий кут” [14].

За цей документ проголосувало 355 депутатів, у тому числі майже вся “група 239”. Характеризуючи атмосферу, що панувала в сесійній залі, та суть події, яка відбулася, депутат О. Коцюба зазначив: “Сьогодні з’єдналися навіть ті, хто мав різні точки зору... Ми взяли Бастилію мирним, парламентським шляхом” [15]. “Тут зібралися однодумці, — твердив І. Юхновський. — Всі ми хочемо суверенної України, і ми добилися свого. Були татари, була Хмельниччина, були війни, все було на шляху до свободи. Тепер перед нами безмежне поле роботи” [16].

В заяві Центрального Проводу Народного руху України зазначалося, що Декларація 16 липня 1990 року стала в один ряд із такими документами, як IV Універсал Центральної ради 22 січня 1918 року чи Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 року [17], адже у Декларації вперше після тривалого періоду тоталітарної диктатури та імперського панування проголошено верховенство влади українського народу на своїй території. Це був значний крок до Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, який остаточно завершив період національно-визвольної боротьби НРУ за незалежну українську державу [18].

Об'єктивно оцінюючи значення та роль Декларації, член НРУ І. Драч зазначав: "...До цього документа ми повинні ставитися із належною поштивістю і пошаною, але разом з тим ставитися і з розумінням того, що це є практично лише початок, лише заспів до тої величезної і грандіозної роботи, яка називається творенням Української суверенної держави" [19]. Любомир Сенік, голова Львівської крайової організації Руху, теж зазначив, що Декларація ще не є реальним суверенітетом, але вона засвідчує перший крок до незалежності [20]. Богдан Горинь, голова Львівської обласної організації УРП, народний депутат України, теж висловив своє бачення Декларації, яка, на його думку, стала своєрідним компасом у прийнятті законів Верховною Радою України, у протистоянні імперським планам Кремля. "Але Декларація — це тільки проголошення намірів, які ще треба реалізувати. Дистанція між наміром і його реалізацією — це чи не найважливіший період у нашій історії, який доведеться ще пережити. І треба з'єднати сили, щоб реалізувати ці атрибути, які закладені в Декларації. А тоді ми зможемо відсвяткувати справжнє і найбільше свято України — День Незалежності" [21].

Силами осередку НРУ с. Братківці, що на Івано-Франківщині, 18 жовтня 1990 р. встановлено пам'ятний знак на честь проголошення Декларації про державний суверенітет — хрест із написом "Віра — це життя. В честь вільної України" [22]. 16 липня 1991 року у Львові на проспекті Свободи з нагоди першої річниці прийняття Декларації відбулося велелюдне віче під гаслом "Від Декларації про державний суверенітет — до незалежності України", на якому Микола Горинь, заступник голови Львівської обласної Ради, відмітив, що Декларація — це перша перемога демократичної опозиції на парламентському рівні [23].

Отож, найяскравішим досягненням Народного Руху України було прийняття під його тиском Верховною Радою 16 липня 1990 р. "Декларації про державний суверенітет України", яка стала юридичною базою для реформування та модернізації вітчизняного законодавства і державних структур, створила юридичні засади для розгортання державотворчого процесу та реалізації на практиці українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Члени Руху вимагали як найшвидшого надання Декларації сили закону, доповнення її Декретом про владу та початку розробки й ухвалення низки інших законів, які б конкретизували та радикалізували проголошений суверенітет. Таким чином, завдяки активним діям Руху в республіці було здійснено перші реальні кроки на шляху переходу від тоталітаризму до демократії.

Джерела та література

1. Прокоп М. Напередодні незалежності України. Нью-Йорк — Львів, 1993. — 646 с.
2. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.
3. Бойко Олександр. Історичні обставини прийняття Декларації про державний суверенітет України // Людина і політика. — № 4. — 2002. — С. 63.
4. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття: Автореф. дис. канд. іст. наук. — Чернівці, 2006. — С. 13.
5. Діденко Ю. В. Народний Рух України у державотворчих процесах України (1989–2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — 174 с.
6. Декларація Демократичного блоку // Літературна Україна. — 1990. — 14 червня. — С. 1.
7. Ю. Діденко. Рух — вагомий фактор української держави // Український Південь. — 1994. — № 30. — 15 вересня — С. 1.
8. Молодь України. — 1990. — 28 травня. — С. 2.
9. Перша сесія Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. Бюлетень № 53. — С. 31.
10. Перша сесія Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. Бюлетень № 61. — С. 39.
11. І. Драч. Рух не вичерпав себе і має майбутнє // Народна газета. — 1992. — № 1. — Лютий. — С. 2.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Документи центрального відділу ЦК Компартії України. 1986–1991 рр. — Оп. 32. — Спр. 2874. / Інформація про оперативну ситуацію у республіці, від 16 липня 1990. — Арк. 132.
13. Михайло Поліщук. Національна держава. Українська кратополітика // Нація і держава. — 2006. — № 23. — 13 червня. — С. 6.
14. Літературна Україна. — 1990 — 18 липня. — С. 2.
15. Гаман В. Україна, 16 липня... Нотатки парламентського оглядача // Комуніст України. — 1990. — № 9. — С. 8.
16. Радянська Україна. — 1990. — 17 липня. — С. 3.
17. Заява Центрального Проводу Народного руху України // Голос України. — 1990. — № 131. — 17 липня. — С. 3.

18. Заява Центрального Проводу Народного руху України // Голос України. — 1990. — № 131. — 17 липня. — С. 3.
19. Про незалежність, якої ще немає // Літературна Україна. — 1990. — 30 серпня. — С. 6.
20. День Незалежності ще маємо вибороти // За вільну Україну. — 1991. — 18 липня. — С. 1.
21. Рух-прес повідомляє // Народна газета. — 1991. — № 19 (27). — 16 грудня. — С. 1.
22. На зорі національного відродження: Тисминецька районна організація Народного Руху України. — Івано-Франківськ, 2001. — С. 25.
23. День Незалежності ще маємо вибороти // За вільну Україну. — 1991. — 18 липня. — С. 1.

Анотації

Киндрачук (Дьяченко) Н. М. Вклад Народного Руха України в прийняття Верховним Советом України “Декларации о государственном суверенитете Украины”.

В данной статье показан вклад Народного Руха України в прийнятті 16 июля 1990 р. Верховным Советом України Декларации о государственном суверенитете Украины. Это достижение украинского народа стало наилучшем доказательством актуальности и эффективности деятельности руховцев, значительным достижением в борьбе НРУ за полную свободу и независимость Родины.

Kindrachuk (Diachenko) N. M. The contribution of Narodnyi Rukh Ukrainy to the adoption of the Declaration of the State Sovereignty of Ukraine by the Supreme Council of Ukraine.

The article shows the contribution of the Narodnyi Rukh Ukrainy to the adoption of the Declaration of the State Sovereignty of Ukraine by the Supreme Council of Ukraine on July 16, 1990. This achievement of the Ukrainian nation has become the best argument for the relevance and effectiveness of the Rukh's activity, a bright achievement in the Rukh's struggle for full freedom and independence of the Motherland.

О. В. Мардаренко

НРУ ТА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що демократизація українського суспільства, яка почалася після набуття Україною незалежності, являє собою складний розвиваючий процес. Розбудова української державності, формування її полі-